

Јадран Кале
Загреб

ОБИЉЕЖЈА ПОИМАЊА ПРОСТОРА КОД ПРОКЛЕТИЈСКИХ СТОЧАРА

До сада расположива грађа о динаридским сточарима разноврсна је и знатна. Надовезујући се на студије о овој проблематици, потребно је истаћи заслуге Јована Цвијића, Милисаву Лутовца, Бранимира Гушића и Мирка Марковића, зауставивши се већ на почетку подулег низа. На овом мјесту ћемо доприносе ових истраживача, прикупљане од самог почетка нашег стољећа, захватити тек дјелићем, више пажње посвећујући спознајама блиских дисциплина не би ли на тај начин промотрили одабрани проблем у отклону који може скривати нов резултат.

Смјер којим ћемо се запутити овим прилогом јест трајан споменик људском бивању у простору - именујуће одреднице мјеста. Давно је примјећен значај ономастичких категорија у разумијевању човјековог живљења и кориштења простора. Низ радова Светозара Георгијевића о топонимима проистеклим из сточарског господарења високим земљиштима, из којег овдје издвајамо разматрања посебно примјенљива за одабрани просторни узорак, пружа заокружен предложак за етнологово бављење простором у традицијском животу сточара.

По Георгијевићевим запажањима, поједина се планинска земљишта могу разврстати по употребним значењима која су им била придавана од времена доласка сточарских популација и њихових именовања таквих, специфичних мјеста. Узрок оваквим разврстаним именовањима кориштених земљишта по њему треба тражити у уређењу основне сточне јединице сточарских популација, стада, које се у годишњем циклусу размнажања дијели у засебне скупине. То је већ познато и при формирању поворке у издигу¹, као и при грађењу склоништа и торова за чување стада². Говорећи о романовлашким стадима оваца и коза, Георгијевић наводи: "Они су на њима (теренима, оп.) држали три

1 F. N i m a c, *Čobanovanje, Život i tradicije pastira Dalmatinske Zagore na bosanskim planinama*, poseban otisak iz II knjige "Etnografskih istraživanja i grade", Zagreb 1940, 103, 109.

2 Већ познати прикази могу се употпунити поменом укрштања одијелјивања простора за овце, произашлим из особено сточарске привреде, са традицијом грађења техником неправог свода. Кратко извјешће о вишепросторној буњи в. у "Етнолошкој трибини" 12 (током писања ових редова у пријелому).

врсте стоке ситног зуба: овце са јагањцима, овце одлучене за посек и места на којима су држали овнове и јарце." Овако одијељеним стадима придружује и особене топониме, етимологијски везане за карактеристику дијела стада који се, током дневне испаше, смјешта на тим топонимом означено земљиште. Међу осталима, ријеч је и о топонимима са основама *копил-* и *копиљ-*, односно *кобил-* и *кобиљ-*, који "представљају орониме, и то врхове брда, (и) земљиште одмах испод њих, на њиховим падинама." Топоним копито, и његове изведенице, односи се на "планине (...), брда, врхове, дакле чисте орониме, али коришћене да се нагласи да су погодни за расплођивање и храњење оваца кад су са јагањцима". Коњи, пак, узгајани су на вишим теренима од ових, обиљеженим топонимима *плана, плајна, планина*. "То су били пашњаци најчешће по плећима брда"³.

Топоними којима се сточарско исходиште може одгонетнути већ и у њиховим данас живим значењима бројни су на подручју сјевероисточних Проклетија. Неки од њих упућују на мјеста одређених сточарских радњи (попут: Солила, Струг) или творевина сточара (Торине, Застан, Бачије). Дио топонима неселективно упућује на боравак стоке (Јаловак, Пландишта), док се други односи на засебне сточне категорије (Говећак, Волујак, Јарчица, Козара). У овом ширем просторном узорку чести су и топоними на које Георгијевић наводи пажњу, међу њима и неколико топонима Плана, или Планиница и Планина, те Кобиља⁴.

Посебно занимљиво за нашу даљњу пажњу показује се стање у подножју врха Крш Богићевце. У непосредном побрћу, над појасом шуме, смјештени су пашњаци звани Пране, те Солила, док су наредне површи називане Копиљача (Кофиљача), уз Копиљан. За сточарске је потребе вода трајно осигурана присутношћу Великог и Малог Ридског језера, те оближњег извора⁵. На овом, ужем просторном узорку може се, у релативно густом размјештају, реконструирати употребно именоване земљишта од стране сточара, те тиме и значења која су им придавали. Успостављањем имена констатирани су карактеристична важност ових простора током љетне испаше. На тај начин сточар *селективно интервенира у простору*, истичући мјеста која су важна за његову специфичну господарску дјелатност. Именовањем и кориштењем одијељени простори важношћу се постављају пред околне, мање важне просторе, кроз које тек треба стићи до сочније траве, непресахле воде или мјеста погодног за давање соли или хлада за подневно пландовање.

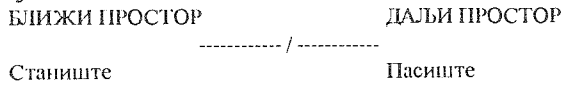
По таквом сагледавању поимања широког, отвореног простора, могућно је уопћити и аналогну људску интервенцију уређивањем простора, но у мањем мјерилу - на примјеру сточарског насеља. Унутар њега, сточарске су

3 S. Georgijević, *Prvobitna stočarska terminologija i toponimika*, "Onomastica Jugoslavica" 11; Zagreb, 1984, 97, 100, 106; Опћи преглед и различито тумачење прве категорије налази се у: О. Н. Т р у б а ч е в (ур.), *Етимологическиј словарь славјанских јазиков*, "Праславјанскиј лексическиј фонд", 11; Москва 1984., 30-34.

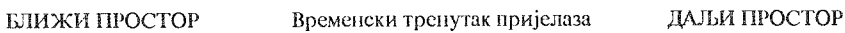
4 Забиљежени топоними објављени су под лингвистичком редакцијом Алије Цоговића. В. *Топонимија југословенског дела Проклетија*, I део, "Ономатолошки прилози", 4, Београд 1983.

5 Језеро и непосредну околину прати и исцрпна усмена предаја, док је оближња зараван (Гепђијица) мјесто одржавања сабора о Петровдану и Илијиндану.

настамбе смјештене уз торове, раздијељене попут планинских простора код којих смо то утврдили њиховим именованима. Утврдивши за заједничку особину овим двама просторним размјерима селективни приступ (услијед корисности), те и одијељивање простора, сликовно се ово уопћење може изнијети на слиједићи начин:

Наредни корак у разумијевању проматраног проблема је придруживање и временске одреднице овим просторним одредницама. Тиме уопћена дихотомија добија и јаснију контуру:

Пријелаз међу овим раздвојеним просторима збива се иступањем сточара у климатски повољном тренутку на љетна пасишта. Ријеч је о здигу стада, који се врши углавном током свибња и липња (маја, јуна), након што пасишта озелене. У овом се подручју "на стан" креће почетком липња надаље. Светковина за које се врше припремне радње за овај чин свакако је Јурјевдан (Ђурђевдан): одијељивање жагањаца, прва мужња и почетак сирења. Пригоди су придружени и снажни обредни моменти (први годишњи месни оброк, од којег сви укућани морају кушати дио, и др.), о чему је уопће у традицијском животу писано исцрпно на другом мјесту⁶. На основи грађе коју је прикупио за боравка око највиших проклетијских врхова, 1947. године, Гушић пише: "Највећи благдан је Јурјевдан, "Shëngjergj"... слави (се) три дана, дан прије и дан последије Јурјева".

Значајном збивању по господарско устројство заједнице, здигу, очито је асоциран и примјерено значајан датум, основица за раније увријежено рачунање календара⁷. Приступ и располагање корисним простором измјењује се у годишњем слиједу путем упоришне временске тачке, значајне светковине која слиједи по равнодневици асоцираном Ускрсу.

Уопћењем које смо пратили, утврдили смо уређење и придружену ритуализираност што прате кретање трансхумантног сточара у простору. Непосредну важност по заједницу моћи ћемо очитати и из предаје која прати наредно, још недоступније просторно окружје људског дома - звјездано небо.

Наиме, пословица којом руговски сточари осликавају важност поштења кумова има облик: "As wë fije të kashtës prej kumbare nik duhet ta kesh" ("Ни једну сламку од кумове сламе не требаш имати"). Пословица је очито везана за најраспрострањенију међу јужнославенским предајама о звјезданом небу, о крадљивцу Кумове сламе. Будући да је у Ругови кумство сматрано крвним сродством⁸, а да важност управо те успоредбе наглашава и исказ из блиског,

6 И. П р и ц а, *Ђурђевдан*, Посебни отисак из "Зборника радова Етнографског института", књ. 19, Београд 1986.

7 В. Г у ш и ć, *Kalendar prokletijskih pastira*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 40, Zagreb 1962.

8 М. Р. Б а р ј а к т а р о в и ћ, *Ругова*, Српски етнографски зборник, серија "Насеља и порекло становништва" 36, Београд 1960, 163.

гусињског подручја: "Мучијо сџм се од кџд зџзна зџ себе да чија сламка не запријене зџ мене"⁹, може се наслутити значај који је изворно дан овој пословици.¹⁰

Чињење лекције из понашања у заједници очитом на тај начин да је предаја којом је преношена дио тумачења сталног природног околиша, у овом примјеру Кумове сламе (*Via Lactea*, Млијечни пут), интерпретира и актуализира простор за који би се могло рећи и да је уистину недоступан, за разлику од још дохватних планинских врхунаца и њихових искористивих падина. Међутим, и међу тешко доступним, па и у потпуно недоступном простору издвајају се мјеста истицана услјед своје корисности по материјално устрајавање заједнице и обнављање израза норми којим уређује свој унутрашњи живот. У првом просторном саставу са овим поимањем испреплиће се и предодба годишњег слиједа, на тај начин остварујући кохерентан когнитивни склоп. Тек је потребно просудити ради ли се о особено трансхумантном поимању.

Jadran Kale

CONCEPTUALIZATION OF SPACE AMONG THE PROKLETIJE MOUNTAINS LIVESTOCK-BREEDERS

In the introductory part of the paper which deals with the ways of conceptualizing space among the Prokletije mountains livestock-breeders, a short review of the authors and their works on the Dinaric region sheep-graziers, such as J. Cvijić, M. Lutovac, B. Gušić, M. Marković, S. Georgijević, and others, has been given. The main purpose of the paper was to decipher the significance of onomastic categories used in the conceptualization of space sheep-breeder lives in. In this sense, that is with this idea in mind, toponyms and some celestial constellations (*Milky Way/Via Lactea*) have been analyzed.

⁹ М. Р. Барјактаровић, *Прилог пручавању тобелија (заветованих лснојака)*, Зборник Филозофског факултета у Београду, I, Београд 1948, 349.

¹⁰ На истанчаније повезивање предаја ове популације са ликовима звјезданог неба упућује и назив "Кери и Настрадаинит" за звјезде Великог Медвједа. Предаја описује кућу на котачима, коју је Насредин-хоца окретао сваком знатижељнику по вољи, што се поклапа са блиским положајем овог звјезда сјеверном небеском полу, услјед чега на нашим географским ширинама никад не залази за хоризонт, окрећући се непрестано у кругу.